

Vlinders in Meijendel: aantallen in 2020 langs twee telroutes

Sinds 1992 worden dagvlinders en enkele dagactieve nachtvlinders geteld langs de routes Parnassiapad en 't Scheepje in Meijendel (Fig. 1). Voor alle dagvlinders tezamen was 2020 een uitstekend jaar. Volgens voorlopige gegevens was 2020 op landelijke schaal echter een slecht vlinderjaar. Dit is niet de eerste keer dat deze tegenstelling zich voordoet. We geven er in dit artikel een verklaring voor. Binnen deze verklaring neemt het Koevinkje een aparte plaats in. Een goede aanleiding om deze soort aan een nadere beschouwing te onderwerpen.

TEKST: FRANS HOOIJMANS EN ADRI REMEEUS. FOTO'S: FRANS HOOIJMANS

Trefwoorden

dagvlinders, Parnassiapad,
't Scheepje, 2020, Koevinkje.

Resultaten in 2020

Positieve ontwikkelingen in Meijendel

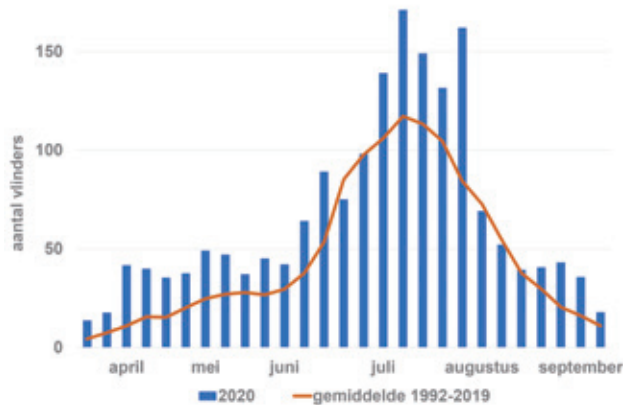
In 2020 hebben we relatief veel dagvlinders geteld op onze routes. Vooral in het voorjaar en in juli/begin augustus vlogen er veel meer vlinders dan in een gemiddeld jaar (Fig.2). Alleen in 2013 en 2019 telden we meer dagvlinders dan in 2020. Dit is verrassend in het licht van de landelijke ontwikkelingen. Volgens voorlopige cijfers was 2020 op landelijke schaal namelijk een slecht vlinderjaar (Vlinderstichting 2020). Dit lijkt op een herhaling van 2019 met relatief weinig vlinders in heel Nederland, maar relatief veel vlinders in Meijendel (Hooijmans & Remeus 2020). Deze tegenstelling

komt ook naar voren in de trendmatige ontwikkelingen sinds 1992: in heel Nederland een significant dalende trend, maar in Meijendel een stabiele (Spearman's rangcorrelatietoets, $p < 0,05$) en op het oog zelfs licht positieve trend (Fig 3).

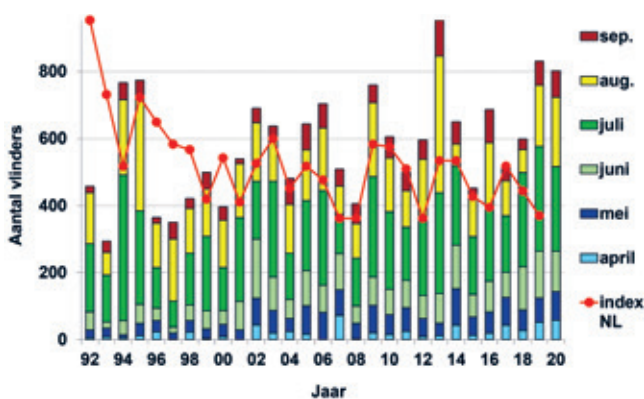
De verklaring voor deze uiteenlopende trends op lokale en landelijke schaal lijkt te zijn dat Meijendel de afgelopen decennia geherkoloniseerd (van der Meijden 1991) is door een aantal dagvlindersoorten die zich in grote getale verspreid hebben over het gebied (Fig. 4). Vanaf 1992 tot heden zijn 18 dagvlindersoorten jaarlijks of nagenoeg jaarlijks aanwezig geweest langs onze routes (Tabel 1). Eén soort was aanvankelijk jaarlijks aanwezig, maar recentelijk niet meer. Dit betreft het Zwartspriddikkopje, waarvan na 2013 nog slechts één individu is waargenomen. Wel komt de soort nog in lage aantallen elders in Meijendel voor, getuige ook het in de vorige zin genoemde individu dat in 2019 langs de route 't Scheepje werd opgemerkt. Tegenover het Zwartspriddikkopje dat verdween, staan zes soorten

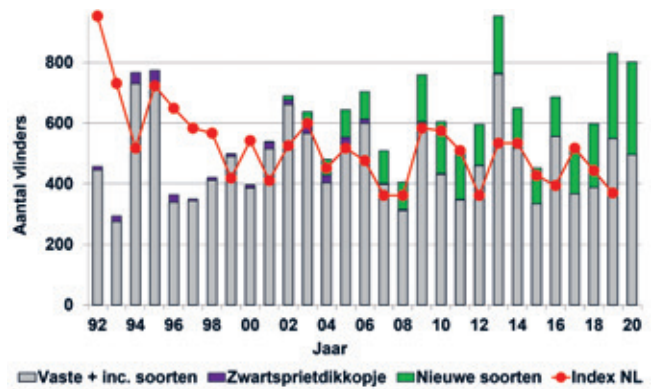
Figuur 1. De ligging van de dagvlinderroutes Parnassiapad en 't Scheepje in Meijendel. De gele lijntjes zijn de secties van ongeveer 50 meter waarlangs de vlinders worden geteld.

Figuur 2. Aantal vlinders per wekelijkse telling, gemiddeld over de twee routes in Meijendel.

Figuur 3. Jaartotalen dagvlinders Parnassiapad en 't Scheepje bij elkaar opgeteld. Per route is het jaartotaal gelijk aan de som van zes maandcijfers (april - september). Elk maandcijfer is het gemiddelde aantal vlinders per telling in de desbetreffende maand. Bron landelijke index (met de index van 1992 gelijk gesteld aan 953, het in 2013 bereikte maximum in Meijendel): Netwerk Ecologische Monitoring, Vlinderstichting en CBS, 2020.

Figuur 4. Jaarlijkse verdeling tussen het aantal vlinders van de vaste en incidentele soorten, de enige verdwenen soort en de nieuw verschenen soorten langs de twee routes in Meijendel gedurende de periode 1992-2020. Zie ook de toelichting bij figuur 3.

dagvlinders die in de loop der jaren na 1992 verschenen zijn en tegenwoordig jaarlijks aanwezig zijn langs onze routes. Dat zijn, met tussen haakjes het jaar van verschijnen: Groot dikkopje (1999), Bont zandoojje (2000), Oranje zandoojje (1999, maar pas vanaf 2004 jaarlijks aanwezig), Koevinkje (2008), Keizersmantel (2014) en Oranjetipje (2019). Hoe definitief de vestiging van met name het Oranjetipje zal zijn moet natuurlijk nog blijken. In heel Nederland is sinds de beginjaren 90 van de vorige eeuw ook wel sprake geweest van (her)kolonisations, zoals door het Boswitje (van Swaay et al. 2020), maar de aantallen individuen waarmee dit gepaard ging zijn marginaal ten opzichte van de aantallen individuen van de algemeen voorkomende soorten en daarom nauwelijks van invloed op het verloop van de landelijke index.

Een jaar van tegenstellingen

In 2020 behoorde 41% van de getelde dagvlinders langs onze routes tot de nieuw verschenen soorten. Het Oranje zandoojje was zelfs verreweg de talrijkste soort. Behalve voor het Koevinkje, dat een mager jaar beleefde, was 2020 ook voor de andere nieuwkomers een prima jaar. Van het Groot dikkopje bijvoorbeeld werden niet eerder zoveel individuen geteld als in 2020. Onder de vaste en incidentele soorten sinds 1992 was 2020, afgemeten aan de rangnummers binnen de afgelopen 29 jaar van tellingen, een jaar van tegenstellingen. Voor slechts drie van de vaste soorten was het een min of meer gemiddeld jaar, voor de rest ofwel een goed, ofwel een slecht jaar. Voor twee van de sinds 1992 jaarlijks aanwezige soorten, te weten het Klein koolwitje en de Atalanta, was 2020 zelfs het beste jaar binnen de gehele periode 1992-2020. Voor enkele (bijna) jaarlijks aanwezige soorten was 2020 een uitgesproken slecht jaar. Zo telden we slechts zes Klein geaderd witjes,

Tabel 1. Jaartotalen vlinders langs de routes Parnassiapad en het Scheepje in 2020 en trendmatige ontwikkelingen.

(1) Soort	(2) Jaren van aanwezigheid langs een of beide van de routes	(3) Aantal in 2020 getelde vlinders	(4) Som maand-gemiddelden (april t/m september 2020)	(5) Rangnummer 2020 binnen 1992-2020 (29 jaar)	Trends in Meijendel		Trends in Nederland	
					(6) 1992-2019	(7) 2009-2019	(8) 1992-2019	(9) 2009-2019
Dagvlinders								
Zwartspriddikkopje	t/m 2013	0	0,0	24	↓	↓	↓	↓
Groot dikkopje	vanaf 1999	70	17,4	1	↑		↓	↓
Aardbeivlinder	1 jaar (1998)	0	0,0	2			↑	
Oranje luzernevlinder	11 jaar	0	0,0	12			?	?
Citroenvlinder	hele periode	98	23,8	3	↑	↑	↑	↑
Groot koolwitje	16 jaar	4	1,0	5			↓	↑
Klein koolwitje	hele periode	341	83,2	1	↑	↑		
Klein geaderd witje	hele periode	6	1,8	22	↓			↑
Resedawitje	1 jaar (1993)	0	0,0	2			?	?
Oranjetipje	vanaf 2019	7	1,8	1			↑	
Kleine vuurvlinder	hele periode	91	22,1	17	↑		↑	
Eikenpage	± hele periode	8	1,7	7	↑	↑	↑	↓
Boomblauwtje	9 jaar	0	0,0	10			↑	
Bruin blauwtje	hele periode	22	5,6	23			↓	
Icarusblauwtje	hele periode	131	33,0	24			↑	
Atalanta	hele periode	170	40,8	1	↑		?	?
Distelvlinder	± hele periode	0	0,0	28			?	?
Kleine vos	± hele periode	2	0,5	26			↓	↓
Dagpauwoog	hele periode	39	9,3	6			↓	↑
Gehakkelde aurelia	± hele periode	1	0,3	28	↑		↑	
Landkaartje	± hele periode	3	0,8	13	↑		↓	
Keizersmantel	vanaf 2014	9	1,9	4	↑	↑	?	?
Kleine parelmoervlinder	hele periode	215	59,4	13			↓	↓
Duinparelmoervlinder	1 jaar (2017)	0	0,0	2			↓	↑
Bont zandoogje	vanaf 2000	385	96,2	2	↑		↑	↓
Argusvlinder	hele periode	10	2,5	26			↓	
Koevinkje	vanaf 2008	39	7,9	10	↑		↓	
Hooibeestje	hele periode	459	120,3	2				
Oranje zandoogje	vanaf 2004	854	180,6	2	↑		↓	
Bruin zandoogje	hele periode	360	85,5	27	↓		↓	
Heivlinder	hele periode	21	4,9	25	↓	↓	↓	↓
Totaal aantal dagvlinders		3345	801,7	3			↓	↓
Totaal aantal soorten		24		7	↑	↑	?	?
Nachtvlinders								
Sint jakobsvlinder	hele periode	138	35,6	3	↑	↓	?	?
Sint jansvlinder	vanaf 1998	19	3,9	15	↑		?	?
Gammauil	hele periode	101	25,1	7			?	?
Glasvleugelpijlstaart	1 jaar (2016)	0	0,0	2			?	?
Kolibrivlinder	5 jaar	2	0,4	4	↑		?	?

Toelichting:

- Kolom 1: in rood de Rode Lijst-soorten (van Swaay 2019).
- Kolom 3: de totaal aantallen getelde vlinders langs het Parnassiapad (22 bezoeken) en langs 't Scheepje (25 bezoeken) bij elkaar opgeteld.
- Kolom 4: elk maandgemiddelde is de som van die van beide routes (Hooijmans & Remeus 2016).
- Kolom 5: rangnummer 2020 op basis van voor ieder jaar de som van zes maandgemiddelden (zoals voor 2020 in kolom 4); groen staat voor een goed jaar (rangnummer < 10 en de soort is waargenomen in 2020), rood voor een slecht jaar (rangnummer > 20 of de soort is niet waargenomen in 2020).
- Kolom 6 en 7: een pijltje staat voor een significant ($p < 0,05$) positieve (groen) resp. negatieve (rood) lineaire trend volgens een rangcorrelatietoets tussen de jaren en de jaarlijkse aantallen (Spearman 1904). De jaarlijkse aantallen zijn ook hierbij de over zes maanden gesommeerde gemiddelden.
- Kolom 8 en 9: een pijltje staat voor een positieve (groen) resp. negatieve (rood) lineaire trend op landelijke schaal (Netwerk Ecologische Monitoring, Vlinderstichting en CBS, 2020).

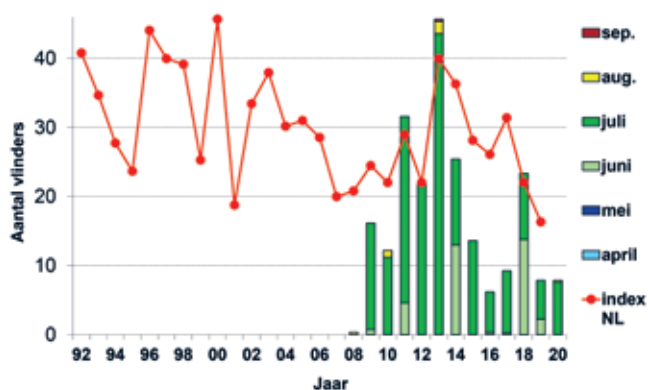
twee Kleine vossen, één Gehakelde aurelia en drie Landkaartjes. Ook voor de Argusvlinder en de Heivlinder was 2020 geen best jaar, maar wel een veel beter jaar dan 2019: na vijf Argusvinders in 2019 telden we er tien in 2020 en na zes Heivlinders in 2019 telden we er 21 in 2020.

Omdat het Koevinkje als enige nieuwkomer een relatief slecht jaar beleefde in 2020 besteden we in de rest van dit artikel meer gedetailleerd aandacht aan deze soort.

Koevinkje

Mogelijke vestigingsgeschiedenis

Het Koevinkje is van origine een oostelijke soort. In de jaren 80 van de vorige eeuw was het voorkomen in de duinstreek nog beperkt tot Zeeland en de Waddeneilanden. In 1992 troffen leden van de vlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland een kleine populatie aan in het gelijknamige duingebied. In de daarop volgende jaren nam het Koevinkje er sterk toe en volgde areaaluitbreiding in zuidelijke richting. De Amsterdamse Waterleidingduinen werden in 1995 bereikt (Mourik en Eggenkamp-Rotteveel 2005). Na enkele losse meldingen begin deze eeuw (Berkeide en Ganzenhoek) werd in 2008 het eerste Koevinkje langs 't Scheepje gezien en in 2009 langs het Parnassiapad. De vraag of het de uitbreiding vanuit het noorden was die onze telroutes bereikte, dan wel of het toch een uitbreiding betrof vanuit een reeds aanwezige populatie in Meijndel, zal waarschijnlijk nooit beantwoord kunnen worden (Hooijmans & Remeus 2010). Na de eerste

Figuur 5. Jaartotalen Koevinkjes Parnassiapad en 't Scheepje bij elkaar opgeteld. Per route is het jaartotaal gelijk aan de som van zes maandcijfers (april - september). Elk maandcijfer is het gemiddelde aantal Koevinkjes per telling in de desbetreffende maand. Bron landelijke index (met de index van 2000 gelijk gesteld aan 46, het in 2013 bereikte maximum in Meijndel): Netwerk Ecologische Monitoring, Vlinderstichting en CBS, 2020.

vestigingen langs onze routes namen de aantallen spectaculair toe, vooral langs het Scheepje. De groei bereikte in 2013 een hoogtepunt en werd in de jaren daarna gevolgd door een pijlsnelle afname - een tijdelijke opleving in 2018 daargelaten. De dalende tendens na 2013 is niet tot Meijndel beperkt gebleven maar heeft zich ook op landelijke schaal voltrokken (Fig. 5).

Uiterlijke kenmerken

Het Koevinkje is een vrij kleine, donkerbruine vlinder met aan de onderzijde van de vleugels een kenmerkende rij van geel omrande en wit gekernde oogvlekken (Fig.6). Bij het vrouwtje zijn de ogen op de bovenkant van de vleugels soms ook aanwezig, zij het veel geringer van omvang (Fig. 7). In vlucht zijn de vlekken niet te zien, maar onderscheidt een vuilwitte zoom langs de achterrand van de vleugels het Koevinkje van het Bruin zandoojie.

Figuur 6. Koevinkje, 19-6-2018, sectie 2 van de vlinderroute Parnassiapad, Meijndel.

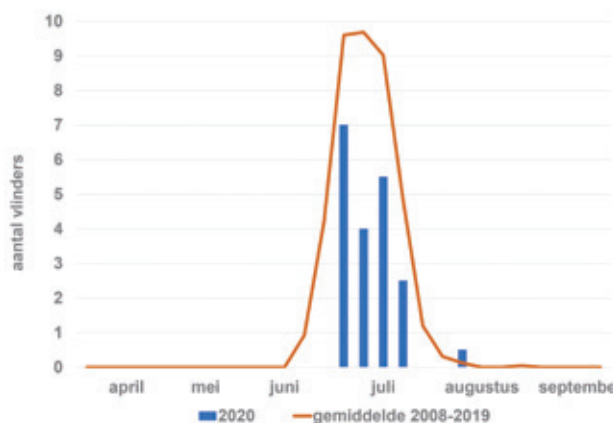

Figuur 7. Koevinkje, 19-6-2018, sectie 2 van de vlinderroute Parnassiapad, Meijndel.

Gedrag en ecologie

Het Koevinkje is een honkvaste vlinder die in één generatie vliegt, van eind juni tot begin augustus. Dat blijkt ook uit onze tellingen (Fig. 8). De soort is in Nederland sterk verspreid, met het accent toch wel in het oosten en zuiden. De vlinders houden zich graag op in weelderig groeiende grasvegetaties langs bos- en struweelranden, zowel in bermen als langs bospaden en open plekken in het bos. Omdat ze zich vaak ophielden aan de bosranden waar koeien plachten te rusten, werden ze 'koevinkjes' genoemd. Vroeger was 'vinkje' een ander woord voor vlinder. Alléén voor deze soort is dat in de naam behouden gebleven (Bink 1992).

Mannetjes patrouilleren met een lage zigzaggende vlucht, waarbij ze vooral paden en bosranden volgen. Vrouwtjes brengen de meeste tijd rustend en zonnend in de kruidlaag door (Bos et al. 2006). De volwassen vlinders voeden zich met de nectar van bloemen van kruiden en struiken. Zij zijn vaak aan te treffen op Braam (*Rubus sp.*), maar ook Koninginnenkruid (*Eupatorium cannabinum*) en Akkerdistel (*Cirsium arvense*) versmaden ze niet. Het vrouwtje staat bekend als een eierstrooier. Nadat ze op een grasspriet of blad is geland, loopt ze naar de rand daarvan en laat een eitje vallen dat diep in de vegetatie terechtkomt. Het vrouwtje verspreidt haar eitjes over een groot gebied en zwerft daarvoor soms over enige afstand. De rupsen komen na 13 tot 20 dagen uit en groeien gestaag in de zomer en de herfst. Waardplanten zijn diverse grassen, waaronder Kropaar (*Dactylis glomerata*) en Kweek (*Elytrigia repens*). De rupsen overwinteren half volgroeid. In de lente en voorzomer groeien ze verder, daarbij profiterend van malse grassen. Na een totaal rupsstadium van 300 tot 330 dagen

Figuur 8. Aantal Koevinkjes per wekelijkse telling, gemiddeld over de twee routes in Meijndel.

vindt de verpoping plaats, die 14 tot 28 dagen in beslag neemt. De eerste vlinders vliegen tegen het einde van juni uit en sterven na 13 tot 26 dagen.

Bescherming en beheer

Er zijn voor het Koevinkje geen speciale beschermingsmaatregelen nodig. De soort is gebaat bij een beheer dat gericht is op een parkachtig landschap waarin een verscheidenheid aan zoomvegetaties aanwezig is. Voor de kwaliteit van dit type landschap kan het als een indicatorsoort worden gezien.

F.C. Hooijmans
fchoijmans@ziggo.nl

A. Remeus
aremeus@ziggo.nl

Literatuur

- Bink F A (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bos F, M Bosveld, D Groenendijk, C van Swaay & I Wynhoff, *De Vlinderstichting (2006). De Dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming*. Naturalis, KNNV Uitgeverij, EIS-Nederland.
- Hooijmans FC & A Remeus (2010). *Vlinders in Meijndel: aantallen in 2009 langs twee telroutes*. *Holland's Duinen* 55: 52-56.
- Hooijmans FC & A Remeus (2016). *Vlinders in Meijndel: aantallen in 2015 langs twee telroutes*. *Holland's Duinen* 67: 34-37.
- Hooijmans FC & A Remeus (2020). *Vlinders in Meijndel: aantallen in 2019 langs twee telroutes*. *Holland's Duinen* 76 :37-41.
- Meijden E van der (1991). *De dagvlinders van Meijndel*. *Meijndel Mededelingen* 21: 1-14.
- Mourik J & M Eggenkamp-Rotteveel Mansfeld (2005). *Duinvlinders, op vleugels van parelmoer door Zuid-Kennemerland*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Spearman C, 1904. "The proof and measurement of association between two things". *American Journal of Psychology* 15: 72-101.
- Swaay CAM van (2019). *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders 2019 volgens Nederlandse en IUCN-criteria*. Rapport VS2019.001, De Vlinderstichting. Wageningen.
- Swaay CAM van, GI Bos-Groenendijk, R van Grunsven, JR van Deijk, A Stip, HH de Vries, J Kok, K Huskens, K Veling, L Slikboer & MJM Poot (2020). *Vlinders, libellen en hommels geteld. Jaarverslag 2019. Rapport VS2020.006, de Vlinderstichting, Wageningen*.
- Vlinderstichting (2020). *Nieuwsbrief Landelijk Meetnet Vlinders 2020-08, oktober 2020*.